

КАНДАКОРЛИК САНЪАТИ ТАРИХИ

Нилуфар Қосимова Муратжон қизи

*ҚДПИ Тасвирий санъат ва муҳандислик
графикаси кафедраси ўқитувчиси.*

Абдуллаева Комилахон

*ҚДПИ Тасвирий санъат ва муҳандислик
графикаси кафедраси сиртқи таълим
01/22 гуруҳ талабаси*

Аннотация: *Кандакорлик деганда, металлдан ясалган бадиий буюмларга ўйиб ёки бўртиқ қилиб нақш ишлаш тушунилади. Ўзбекистон ҳудудида жойлашган Ўрта Осиё мамлакатларида металлдан ясалган бадиий буюмлар ишлаб чиқариш қадимдан ривожланиб келаётган санъат бўлиб, бу санъат ўзининг қадимийлиги билан кулолчиликдан кейин иккинчи ўринда туради.*

Аннотация: *Резьба определяется как вырезание или чеканка узоров на художественных предметах из металла. В странах Средней Азии, расположенных на территории Узбекистана, изготовление художественных предметов из металла является искусством, развивающимся с давних времен, и по своей древности это искусство уступает только гончарному делу.*

Abstract: *Carving is defined as carving or embossing patterns on art objects made of metal. In the countries of Central Asia located on the territory of Uzbekistan, the production of artistic objects made of metal is an art that has been developing for a long time, and this art is second only to pottery in its antiquity.*

Калит сўзлар: *Кандакорлик, олтин, кумуш, жаз, мис, Шамдонлар, куфсий, насх, ҳунарманд.*

Ключевые слова: *Резьба, золото, серебро, джаз, медь, Подсвечники, рапалы, гравировка, мастер.*

Key words: *Carving, gold, silver, jazz, copper, Candlesticks, rapaly, engraving, craftsman.*

Қадимдан савдо-сотикда кандакорлик буюмларига эҳтиёж катта бўлган. Маҳаллий санъат асарлари қўшни мамлакатлар санъатининг энг яхши ютуқлари билан бойиб борган. Маҳаллий усталар олтин, кумуш, жаз, мис ва шу каби бошқа нодир металллардан ҳар хил буюмлар ясаганлар. Қадимги ва ўрта аср кандакорлиги асосан кумуш буюмларда ўз ифодасини топган.

Археологик топилмалардан эрамиздан аввалги III аср охирида ҳамда II аср бошларида биринчи (махсус мис қотишмаси) тўғноғичлар Миср, Ўрта ер денгизи, Месопатамия, Ҳиндистон, Ўрта Осиёда кенг тарқанлиги аниқланди. Бу бадиий металл буюмлар ишлашнинг илк наъмуналари эди. Тўғноғичларда кичик-кичик

воқеалар, ҳайвонлар ва шу каби бошқа нарсалар тасвирланган. Фарғонада топилган маросим қозони биринчи минг йилликнинг ўрталарида кандакорликда “ҳайвонат услуби” ривожланганининг далилидир.

III-VII асрларда, яъни сўнги этник ва илк ўрта асрларда Ўрта Осиёда кандакорлик жуда юқори даражада ривожланди. Қимматбаҳо, нодир металллардан ҳокилар ва аёнлар учун турфа хил, ниҳоятда чиройли безак буюмлари ишлатилди. Буларда, олтин ва кумуш буюмларидан тўй-томоша, тахтга ўтириш маросимлари, дунёвий ва диний мавзулар, ишкор ва кураш манзаралари, мифологик ва эпик қаҳрамонлар, ҳаётий каби бошқа тасвирларни ҳам кўриш мумкин.

VI-VII асрларда бадий металл буюмлар юксак техник сифатида бажарилганлигига Аников лагани мисол бўлади. Бу лаганда қалъа дарвозаси олдидаги “яккама-якка олишув” воқеаси тасвирланган. Бу асарда ўша давр ҳаётидан бир лавҳа бўлиб, ундаги ўйманинг майинлиги, аниқ нафосати, таъсирчанлиги билан машхурдир.

XI асрда ҳунармандчилик янада ривожланди. Бу давр буюмлари Термиз ва Наманган шаҳар музейларидаги мис лаганлар, офтобалар, кўзгулар сиёҳдонларда юксак сифатга эга бўлган афсонавий воқеалар ифодаланади.

IX-X асрларда ислом дини Ўрта Осиёга кириб келгани муносабати билан турли-туман халқларнинг санъати, анъаналарини ўзида мужассамлаштирган янги ғоявий-бадий санъат пайдо бўлди. Мусулмон Шарқида биричи бўлиб мис буюмлар кенг тарқалган бўлса-да кейинчалик уларни ўрнини олтин ва кумуш эгаллади.

VIII-XIII асрларда олтиндан жуда кўп буюмлар тайёрланар, буюмларнинг безакларига ҳам олтин суви югуртирилган эди. Кейинчалик ҳийла арзон материал сифатида мис ва унинг турли қотишмалари ишлатилади. Қизил мисдан ҳар хил кўзалар, декча, идиш-товоқ, жез ва сариқ мисдан шамдон, поймон оқ мисдан ва бринжидан кўзалар, турли хил жомлар тоғаралар, катта-кичик пиёла ва шу кабилр ясалган. XI асрда яшаб ўтган шоир Носир Ҳусрав асарларида бринжидан қилинган кўзани кўриб лол қолгани, уни олтиндан ҳеч бир фарқ қилмаслигини баён қилиб ўтган.⁹³

IX-XII асрларда кандакорлик санъатида катта янгилик бўлди. Авваллари сфинкс, арслон каби ҳайвонлар, тўй, базм, боғ каби манзаралар тасвирланган бўлса, эндиликда идишларни безашда ёзувли нақшлар кенг миқёсда қўлланила бошлади. Қадах ва идишларга ҳар хил ёзувлар масалан, шон-шараф, омад, тан-сиҳатлик, бахт-саодат, фаровонлик каби нақшли ёзувлар “куфсий” ва “насх” усулида битилди.

XIII - XV асрларда кандакорлик безакларига кумуш ва олтин ипларни қадаб зеб бериб, нақшларни жуда ҳам нафис бўлишига ҳаракат қилишган. Регистон майдони яқинидан топилган хазиналар, яъни олтимидан ортиқ турли-туман идишлар,

⁹³ Булатов.С. “Ўзбек халқ амалий безак санъати”. Т.: 1991. 271-б.

пиёлалар, кўза, қопқоқ, таглик ва қозонлар кандакорликнинг XIV-XV асрлар бадий анъанаси тўғрисида маълумот берган.

Темур ва темурийлар ҳукмронлиги даврида бадий буюмлар ишлаб чиқариш юксак даражада ривожланди. Металл буюмларни безаш янада ўсди. Масалан, ҳозирда Россия давлатининг Эрмитаж музейида сақланаётган шамдонлар, ҳалқа, етти хил металлдан қўйилган қозонлар бунинг далилидир. “Шамдонлар” садаф, суюқ қадаб ишланган эшиклар учун қилинган нафис шабака ҳалқалар ўсимликсимон гуллар заминида яратилган. Бу ёзувларда шамдонларни ишланган вақти (1397) ва уста Иза-ад Дин Исфаконий номи битилган. Қозон ўсимликсимон нақш ва юксак ҳуснихат ёзуви билан нақшланган. Бу афсонавий қозон дунёда ягона бўлиб, уни табризлиқ Абдулазиз ибн Шарофиддин рихтагор яратган”⁹⁴

“Бухора ва Хивадан Масква ҳукмронлигига совға сифатида тақдим этилган буюмлар, шунингдек, Ўрта Осиё савдогарлари келтирган моллар ичида олтин суви юритилган майса билан ҳошияланган гурзи, кумуш занжирлар, дўмбиралар олтинранг ва ўтранг бўёқлар юритилган қиличлар тилга олинади. Тарихий ҳужжатларнинг гувоҳлигига қараганда, XVI-XVII асрларда Самарқанд ва Ўрта Осиёнинг бошқа шаҳарларида маҳоратли усталар жуда кўп бўлган”

XVI-XVIII асрларда ички нотинчликлар сабаб хўжаликда турғунлик даври бўлди. Ҳунармандчилик буюмлари ишлаб чиқариш тўхтади, лекин унинг ўрнига қурол-яроғ ишлаш ва уни безаш янада ривож топди. Бухоро, Хива, Самарқанд ва Фарғона водийси шаҳарлари аслаха ва жанг кийимларини тайёрлайдиган асосий марказларга айланди. Кейинчалик эса учта марказлашган давлат Бухора, Хива ва Қўқон хонликлари ташкил этилиб, ҳунармандчилик яна ривожланди.

XVIII-XX асрларда кандакорлик яхши ривожланди. Бухоро, Қўқон, Хива, Самарқанд, Шахрисабз, Қарши, Тошкент шаҳарлари кандакорлик буюмларини ишлаб чиқарадиган марказларга айланди. XIX аср ўрталарида Фарғона водийсида дўкандор, Бухоро ва Тошкентда эса вонурушлар пайдо бўлди. Улар усталар тайёрлаган гилам, қутича, қилич ва шу каби нарсаларни халққа етказиб берадиган “савдо воситачилари” рўлини бажарганлар.

Ўтган асрнинг 1914-1917 йилларида фуқаролар уруши туфайли хўжалик буюмларини ясаш камайиб кетди, бадий метал ишлаб чиқариш пасайди.

Собиқ Иттифоқ даврида Самарқанд ва Тошкентда бадий ўқув билим юртлари ташкил қилинди, бироқ 60-йилларга келиб давлат саноати корхоналари ташкили пала-партишлик оқибатида кандакорлик буюмлари ишлаб чиқариш инқирозга юз тутди.

Мустақиллик шарофати билан яна кандакорликка эътибор кучайди. Биринчи Президентимиз И.Каримов ташаббуси билан “Ҳунармандлар уюшмаси” тузилди. Ҳозирда ҳунармандларимиз махсули бозорларимизни, хусусий хонадонларимизни

⁹⁴ Абдуллаев. Т. XIX-XX асрларда ўзбек кандакорлиги. Т. “Фан”, 1974, 10-б.

кўркига-кўрк қўшиб туради. Халқимизнинг асрлар давомида яратиб келаётган буюмлари янги ривожланиш босқичларини бошлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. С.А.Булатов. “Ўзбек халқ амалий безак санъати”. Тошкент. “Мехнат”1991.
2. Абдуллаев. Т. XIX-XX асрларда ўзбек қандакорлиги. Т. “Фан”, 1974, 10-б.
3. Nilufar, Kasimova. "IN FINE ARTS AND DRAWING LESSONS" USING CASE STAGE EDUCATIONAL TECHNOLOGY." *Open Access Repository* 9.11 (2022): 88-92.
4. Qosimova, Nilufar. "5 YOSHGACHA BO'LGAN BOLALARNI RASM CHIZISHGA O'RGATISH METODIKASI." *Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot* 1.19 (2022): 14-17.
5. Qosimova, Nilufar. "IN FINE ARTS AND DRAWING LESSONS" USING CASE STAGE EDUCATIONAL TECHNOLOGY." *Scienceweb academic papers collection* (2022).
6. Kasimova, Nilufar Muratjon Kizi. "Representatives of the Kokan School of Coppersmithing, Glorifying the National Craft." *RegiINTERNATIONAL JOURNAL ON ECONOMICS, FINANCE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT* 4.11 (2022): 86-90.
7. Muhammedovich, Sharabayev Ulug'bek. "Problems of Teaching Drawing at School." *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development* 4.1: 35-39.
8. Nilufarkhan, Qosimova, and Abdusattorova Dildorakhan. "THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE HISTORY OF APPLIED ARTS OF UZBEKISTAN." *E Conference Zone*. 2022.
9. Rahimberdiyev, Abdulaziz, and Nilufar Qosimova. "KANDAKOR USTA, YORQINJON AXMADALIEVNING “IQTIDOR MARKAZI” DAGI FAOLIYATI." *Development of pedagogical technologies in modern sciences* 2.2 (2023): 36-41.
10. Solijon o'g'li, Qosimov Barkamol. "ODDIY QALAMNING “BUYUK ISHLARI”." " *Conference on Universal Science Research 2023*". Vol. 1. No. 2. 2023.
11. Solijon o'g'li, Q. B. (2023, February). ODDIY QALAMNING “BUYUK ISHLARI”. In " *Conference on Universal Science Research 2023*" (Vol. 1, No. 2, pp. 159-162).
12. Solijon o'g'li, Qosimov Barkamol. "CARPENTRY SCHOOLS-APPLIED ART FOUNDATION OF DEVELOPMENT." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.11 (2022): 945-949.
13. Qosimov, B. (2022). CARPENTRY SCHOOLS-APPLIED ART FOUNDATION OF DEVELOPMENT. *GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*.
14. Qosimova, Nilufar. "GOALS AND OBJECTIVES OF CREATIVE THINKING IN THE COURSE OF THE LESSON." *International Journal of Early Childhood Special Education* (2022).
15. Yo'ldoshevich, Ergashev Madaminjon. "GOALS AND OBJECTIVES OF CREATIVE THINKING IN THE COURSE OF THE LESSON."

16. Qosimova, Nilufar. "Metals and their Alloys Application in Applied Art." *International Journal of Formal Education* (2022).
17. DAVRONOVA, NILUFAR. "QADIMGI YEVIROPA ANTIK SANATI." *Наука и технология в современном мире* 2.8 (2023): 53-56.
18. Davronova, Nilufar, and Muslima Tursunova. "ANATOMIK BOSH NAMUNASINING QALAMTASVIRI. EKORSHE (ANTUAN GUDON IJODIY HAYKALI) GIPS BOSHINI TASVIRLASH." *Наука и инновация* 1.Maxsus son (2023): 78-82.
19. Davronova, Nilufar, and Oyshaxon Mo'minjonova. "TIK TURGAN XOLATDAGI INSON QOMATINING MURAKKAB XOLATDAGI TASVIRINI ISHLASH." *Наука и инновация* 1.Maxsus son (2023): 83-87.
20. Davronova, Nilufar. "RANGTASVIR MATERIALLARI VA ISH QUROLLARIDAN NATURADAN ISHLASHDA FOYDALANISH METODIKASI." *Наука и технология в современном мире* 2.11 (2023): 7-12.
21. Усманов, Б. С., Махмудов, Н. И., Исмаилов, Ж. Т., & Дадабаев, Х. Р. (2009). Тактика лечения больных с повреждениями магистральных сосудов нижних конечностей. *Вестник экстренной медицины*, (3), 49-51.
22. Карабаев, М. К., Абдуманнонов, А. А., & Махмудов, Н. И. (2013). Об интеллектуализации медицинских информационных систем. Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Естественные и технические науки, (9-10), 60-65.
23. Карабаев, М. К., Абдуманнонов, А. А., & Махмудов, Н. И. (2013). Об интеллектуализации медицинских информационных систем. *Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Естественные и технические науки*, (9-10), 60-65.